धर्मशास्त्र

कं. नं. ८१

शिवराजप्रशस्ती
व
कायस्थधर्मप्रदीप – गागाभट्टी

(१६) सातारा – महाराज – दफ्तर

3354

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(1)

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीशिवो जयति ॥ सिंदूरं त्रयनं तृतीयकमतिः रूपामंगलंकौतुकं स्वच्छां गं मुकुरं निशाकरकलां मासु
यमुन्का स्रजं ॥ गं [illegible] निनिवह पिंगरज टापेटी स्थितां मालती र्बिभ्राणो गिरिजामिवार्चिनुमः सोदेवः श्रि
वायास्तु वः ॥१॥ यावी[illegible] होत्ररत्न नीचवेष्टितापि यस्यामस्तोन सुहृदा सह वासरैव ॥ संसेवते मलयचंदन
गंधवाहं तस्यां हरित्यहह राजगिरिश्चकास्ति ॥२॥ तत्रास्ति [illegible] नगरी शिवराजधानी यत्सौधशेखरग
ताश्चटकाः प्रभाते ॥ पारावताश्च पिचतांडवयंति [illegible] तंडुलधिया प्पनिवर्तयंति ॥३॥ तत्राभवद्धा ह
नराधिराजः सक्षत्रधर्मस्य नवावतारः ॥ सुरद्रुपुष्पो [illegible] नीभिः संगीयते यस्य यशः प्रशस्तिः ॥४॥ काद
बिनीवज्जगजीवनदानहेतुः सौदामिनीव सकला [illegible] ॥ आलंबिनी भवति राजगिरेरिदानीं क्रीड
श्रियां जयति शाहकुटुंबिनी सा ॥५॥ तत्पुण्यराशि [illegible] शिवराजनामा यस्य प्रतापसविता क्रमते दिगंतं ॥ असौ
दयाचलपराङ्मुखविस्थिता नमु ध्योतपारणमिवाकलयन्द्विजानां ॥६॥ प्रतापतपनो महस्त्रकुरुतादिनं ब्र २
ह्मणः पराभवितुमीहतामपरकीर्तिकुनिक्षणात् ॥ इदं तु महदद्भुतं दहति मातपत्राणि न यं न तापयति येः स्वक

Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

1A

हृतमनातपत्रंशिरः॥ ७॥ दृप्यद्दीप्यद्यवनदितिजौघं कौतिदानापलीकत्राणायोग्रोबद्ध लकरुणासिंधुरात्रिर्बि
भ्रत्व॥ मन्येयस्माद्वहलदितिजाधीशवक्षोविदार्यस्त्वानेस्वीयेनिखिलविबुधान्स्थापयामासभूपः॥ ८॥ धा
नाथध्योहिंस्रमिदुवत्सोद्राग्येवमध्ये किलयस्यकीर्तिः॥ दिल्लीश्वरक्रोधधनंजयस्यप्रकाशयत्याशुस
मिंधनंया॥ ९॥ यस्योत्पतिष्णुत्रिदशाभवने [illegible] नकस्याकोपिस्यष्टोयवनभवनेद्रादिनीपातएषः
नान्यश्चैषंसरुद्धपिंडपोष्रंगनैवस्यकंपालक [illegible] नयतिचिरंजीवताद्यारुरस्त्वतु॥ १०॥ स्वैरमालोकीभय
तिभगवानस्मानुमान्नकविघ्नहेतारक्षासव [illegible] नदावैश्वानरोपि॥ किंवाव्यभ्यावदनजनितःस्ता
गरेमज्जतेयत्सोयंसर्वाजयतिम [illegible] हमाय [illegible] नलस्य॥ ११॥ यत्रक्षात्रमिथायभार्गवसयत्रस्ते
परंविश्रमंवंशो [illegible] महीपतेरपिमहान्यस्मिन्प्रतेगायित॥ यन्नामत्रिदशास्यहेतिपटुताग्रासी
भवधावनातक्षोणीपमितोलभत्तद्वद्योवर्वर्तिदिल्लीश्वरः॥ १२॥ अथयान्नवगिरेरत्रैगुंभ्रजतिगोलकुं
डाधिपःस्वरक्षिपादिगीश्वरंश्रयतिरक्षिणाशाधिपः। महापथमुपासितुंमहिमानिरिंचादिल्लीश्वरः

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(2)

त्रिवोयमवमन्युतान्कयतिराजराजःश्रिया ॥१३॥ स्ववपुर्व्ययशां कियासुमेरुर्वपुरुद्व्ययद्वां किनोरिमेरा ॥ सुद
रान्व्यवधायभरम्भ[illegible]थीन्सजत्तःस्वानिशिवायदीपचत्तो ॥१४॥ त्वयिदिस्सनियाच कान्प्रथने शान्ददमिव
व्यपवीक्ष्य तान्त्रमेरा[illegible] ॥ शिवराजनिजासिभरतिनी यास्वयमा शांबरतमगान्महे रा ॥१५॥ पीताःस्वास्त्र
महार्णवाःसलिलतां प्रागाःसमुल्लासितात्विभ्वं भान्तुमतेव दीधितिमिदं काल्प्येनकश्चाश्रुतिः ॥ त्व्यास्व
श्रिरकारिस्त्रश्रिविरहेत्राताडिऊघाःक्षमा व[illegible]पऊामदम्ब्यसदृश त्वय्येव संभाव्यते ॥१६॥
समस्तसामंतकिरीटरत्नानुबिंबिनायत्ररणो[illegible] ॥ सीमंतिनीनां समुवाच तेषां सीमंतासिंहरत्रि
रःस्थिरत्वं ॥१७॥ हानोघतेयत्करपद्मगर्भे[illegible]संबालिकां तं बुदर्भे ॥ कन्पद्रुदेर्रोःसुरसुंदरीणां
संप्रापसंकेतनिकेतनत्वं ॥१८॥ पुरानिबिउगजैर्ने[illegible]शमपाकृतं घेर्घने ऊिर्तं मस्त्रविमयासतानूप्रियतमो
गृहीत्वागतः ॥ त्रिलोक्यगजसंचरंतं पतिमुपतमारादिदं वदंतिसकुतूहलंतु नरदोषदर्षि प्रियाः ॥१९॥ अ
कब्बरकुलोद्रवाउद्दितताप संतापितादिवाकरकरादिव प्रथितकीर्तुपघ्रादपि ॥ यदंवुवहुगर्डितस्त्र व २

२A

पानिश्चयात्तेधुनातपक्षपाविनिश्चयात्परमनिर्वृतिंभेजिरे॥२०॥पिधानेदीनानांश्रियमिहददानेर्थंनकृतांकसद्भूर्येयस्य
स्फुरतिकरगर्भेस्मिन्नमतिः॥हरेषायोषास्वपदिकमलाहंतकमलाद्रुपेस्येतांऊक्षावपिवसतिलक्षाधिकधने॥२१॥
अवरंगजेबयवनाधिपसौतविप्रत्राणायथः प[illegible]तिनवावतारः॥अन्योक्तिवामलयभस्वलघास्समु
द्रास्सुत्रामभीतगिरिरक्षणादीतःक्रः॥२२॥नि[illegible]कवीरसैधेयःक्षत्रजातिंप्रकटीचकार॥विजित्य
सर्वान्धरणीपतींश्चयोधारयच्छत्रमथावदा[illegible]न्हानसिंधोपतिनांस्मृतीश्चसमुद्धारार्जुनयास्य
कृत्या॥वेदान्निमग्नानुदधेर्युगादौयश्चैवविह्[illegible]कमठस्वरूपः॥२३॥कायस्थप्रभुवंशराजःसमस्तस्य
प्रधानोधिप्याबालाकृतिसमस्तकार्यकरणोदारा[illegible]हीत्साहकृत॥यस्याज्ञामुपयातिराज्यमखिल
लंसामाद्युपायैःस्फुटंनीत्यायेश्चसुगोपितैरपिरिपुन्संबाधतेहर्निशं॥२४॥आवजीप्रभुतोमनी
ना षयायोमनीषिणार्ग्यतामियात्॥किंचपेषणाविरोधिपिकृतिंनीतिमार्गगाधियासयाकरोत्॥

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(3)

॥२६॥ तेन श्रीशिववर्मणा नृपतिना स्वाध्यं तां प्रापितो बालाजी समकारयच्छुभमतिः कायस्थधर्मोऽदयं ॥ मीमांसा
र्थविसारगामिव च सर्वविश्वेश्वरेणादरात् ॥ भट्टपरमाभिधेन सुकृतानुष्ठानसंसिद्धये ॥२७॥ ततो निबंधानव
२ लोकच भट्टपोभट्टयश्च हेमाद्रिमतं विविंस्य ॥ कायस्थधर्मोद्धरणं प्रदीपं गागाभिधस्तं प्रकरोति चरः ॥२८॥ ब्रह्मांडारंब
उदंड श्री बल्लाल शुभेच्छया ॥ कायस्थधर्मदीपाख्यं गागाभट्टेन निर्मितः ॥ छ ॥ श्री ॥ छ ॥ श्री ॥ छ ॥ श्री ॥ छ ॥

५

५

श्रीगणेशायनमः॥नत्वाश्रीरङ्गिणंशौरंचौरंविधुद्धतोप्यशिख्यायाः॥कायस्थधर्मदीपंगागाभट्टसूनोतिलिख्यतः॥१॥
॥गागाभट्टपराख्यस्यशिष्येश्वरमनीषिणः॥सुमनोमानसेशर्ममभिनिर्मलुनिर्मितिः॥२॥तद्रूपोद्घातत्वेनब्रा
ह्मणादौजातिनिर्णयःक्रियते॥तत्रचातुर्वर्ण्यप्रयोजकमाहयाज्ञवल्क्यः॥सवर्णेभ्यःसवर्णासुजायंतेहिसजातयः
अनिंद्येषुविवाहेषुपुत्राःसंतानवर्द्धनाः॥सवर्णेभ्योब्राह्मणादिभ्यःसवर्णासुब्राह्मण्यादिषुविवाहेषुसजाता
पुत्राःअपत्यानिसजातयोमातापितृसमानजा[illegible]तीत्यर्थः॥अत्रवर्णत्वंब्राह्मणादिजातित्वंतुचान्य
तमत्वं॥जातिचतुष्कव्यापकजात्यंतरंवा॥चातुर्वर्ण्य[illegible]नाचरेदित्यादिप्रयोगात्॥तेनविन्नायांब्राह्मण्यां
केतुब्राह्मणादुत्पन्नत्वमेवब्राह्मणत्वप्रयोजकं॥एवंक्ष[illegible]यादावपि॥एवंचाविन्नायामसवर्णायामुत्पन्नेमद्रूर्ध्वावसि
क्तादौसवर्णायामविन्नायामुत्पन्नेकुंडक्षेत्रजादौअसवर्णायांविन्नायांचोत्पन्नेप्रतिलोमजादौब्राह्मणत्वाद्यभावः
॥कथंतर्हिसत्यादिब्राह्मणेविश्वामित्रेदवरोत्पन्नेचब्राह्मण्यमितिचेत्॥अत्राहुः॥ब्राह्मणत्वजातिर्भेदंचतुष्टय

५

भिन्ना॥ कृत्विदीर्भ्यामसु खवजन्यतावच्छेदिकास्रष्ट्यादि ब्राह्मणे॥ कर्मजन्यतावच्छेदिका विश्वामित्रे॰ उ
क्त ब्राह्मण्यं बोध्यं ब्राह्मणजन्यतावच्छेदिका सर्वेषु ब्राह्मणेषु॥ देवरोत्पन्ने तु शास्त्रबोध्यमिति॥ योगी
श्वरस्तु॰ देवरोत्पन्ने परदायां वोढुत्पन्नत्वमेव ब्राह्मण्यं॰ तत्रापि देवरः पुत्रकाम्यया प्राप्य ताभ्यनुज्ञातो वि
धादिस्त्वस्या यस्या म्रियेत कन्याया वाचा सत्ये कृते पतिः॥ तामनेन विधानेन निजो विंदेत देवर इति वाक्ये
नेन विधानेन विंदेतेति पूर्ववाक्योक्त घृताभ्यक्तत्वादि[illegible]वेदनरूप विलक्षण विवाहस्योक्तत्वात्
एवं च तत्रापि विलक्षण विवाहसत्वेन वोढुत्पन्नत्वमव्याहतं॥ भार्याकुंडगोलकनिषेधोप्येतद्विषय एव सं
गच्छते॰ न च तत्र कुंडत्वासंभवः॥ म्रियेतेत्यस्य [illegible] सुपलक्षणत्वात्। कुंडत्वादिकं तु न जातिः॥ ये
न ब्राह्मणत्वादिना संकरः स्यात्। किं त्वमृतपतिकस्त्रीजारोत्पन्नत्वादिरूप उपाधिः॥ अन्ये तु शूद्रदेव
रोत्पन्ने तु ब्राह्मणजारजत्वेन न ब्राह्मण्यं॥ अत एव वाग्दानोत्तरविवाहस्य युगांतर विषयत्वाद्देवरोत्प

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(5)

न[illegible] ॥ ब्राह्मणोपितृगांतमविषयर्वेदतेनश्राद्धे कुंडगोलकनिषेधोत्रमप्रसक्तिविषयइति
स वदनूविज्ञानेभ्यरोन[illegible]ीय ॥ एवंजात्युत्कर्षे वर्तिकर्मोत्कर्षवर्तिनिच ब्राह्मणोब्राह्मणात्त्वमेदोबोध्यः ॥ जा
त्युत्कर्षेयुगेज्ञेय[illegible] पंचमेसप्तमेपिवा ॥ व्यत्ययेकर्मणांसाम्यंपूर्ववच्चाधरोत्तरमितियाज्ञवल्क्यात् ॥
एवंक्षत्रियत्वादिकमपिबोध्यं ॥ नचस्त्रीष्वनंतरजातासुद्विजैरुत्पादितान्सुतान् ॥ सदृशानेवता
नाहुर्मातृदोषविगर्हितानिति वचनेनमाहि[illegible]निश्चयः ॥ किंनमूर्द्धावसिक्तादीनांमातृजातीय
त्वबोधनात्कथंतत्रब्राह्मणत्वादिजात्यभाव इ[illegible]मातृधर्मप्राप्तिमात्रबोधनेवचसस्तात्पर्यात् ॥
नचैवंपादवेक्षत्रियत्वंनस्यात् ॥ नस्याद्यद्यौ[illegible]संस्कारादिषुब्राह्मण्यभिनितवाच्यो इष्टापत्तेः ॥ ष
ट्कर्मप्रयोजकीभूतादृष्टविशेषवत्त्वेन[illegible]पदप्रयोगसंभवात् ॥ नचवाच्यंब्राह्मणान्
क्रेत्विजोवृत एभिः तेपुत्रिकापुत्रपरगोत्रजसहोढकानीनानुजावरद्विप्रवरान्परिहार्येतिबोधा
यननिषेधानुपपत्त्याश्राद्धेचकुंडगोलकादिनिषेधानुपपत्त्यातेषुब्राह्मणत्वमप्राप्तस्यनिषेधा
नुपपत्तेरिति ॥ तेषांनित्यानुवादत्वात् ॥ नांतरिक्षेनदीवीतिवत् ॥ एतच्चसर्वमभिसंधायाहमनुः स ५

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

5A

र्ववर्णास्तु स्यात्तु पत्नीष्वक्षतयोनिषु ॥ आनुलोम्येन संभूता जात्या ज्ञेयास्त एव त इति ॥ देवलोपि ॥ ब्राह्मण्यां ब्राह्म
णाज्जातः संस्कृतो ब्राह्मणो भवेत् ॥ एवं क्षत्रियविट्शूद्रा ज्ञेयाः स्वेभ्यः स्वयोनिजा इति ॥ इदमपि याज्ञवल्क्यमनु
स्यामुपसंहाराद्भिन्नापरं ॥ अत एव संस्कृतपदं [illegible] कं ॥ अतो मूर्द्धावसिक्तादेः कुंडगोलकादेश्च ब्राह्मणं
वर्णत्वं नास्तीति सिद्धं ॥ अत एव तेषु वर्णधर्म प्राप्ति [illegible] नादिधर्मप्राप्तिः ॥ तथा च यमः ॥ अन्यवर्णासु नारीषु द्विजै
रुत्पादिताश्च ये ॥ परपत्नीषु सवर्णासु कुंडगोल [illegible] ताः ॥ अथवा स्वासु तास्वेषां वंधुभ्यः पिंडमात्रत इति ॥
अत एव कृच्छ्रं सांतपनं कुर्याद्व्रात्यासंकीर्णयोनिषु [illegible] मोक्तं प्रायश्चित्तमल्पत्वमप्युपपन्नमिति दिक् ॥ असव
र्णोत्पन्ना द्वादशभेदाः ॥ अनुलोमषट्कं प्रतिलोमषट्कं [illegible] दात् ॥ तथा च मनुः ॥ विप्रान्मूर्द्धावसिक्तो हि क्षत्रि
यायां विशः स्त्रियां ॥ अंबष्ठः शूद्र्यां निषादः पार्श्वयोपि च ॥ माहिष्योग्रौ प्रजायेते विट्शूद्र्योरंगनयो
र्नृपात् ॥ शूद्रायां करणो वैश्याद्भिन्नास्त्वेषां विधिः स्मृत इति अनुलोमषट्कं ॥ ब्राह्मण्यां क्षत्रियात्सूतो वै

(6)

श्यां द्वैदेहिकः शूद्रात्क्षत्रा ज्ञातस्तु चांडालः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ क्षत्रिया मागधं वैश्याद् शूद्रात्क्षत्तारमेव च ॥ शूद्रा
दायोगवं वैश्यां जनयामास वै सुतं ॥ इति प्रतिलोमषट्कं ॥ अथैते सांकर्माणि विश्वंभरवास्तुशास्त्रे ॥ क्षत्रियावि
प्रसंयोगाज्जातो मूर्द्धावसिक्तकः ॥ राजन्यः क्षत्रधर्मेण [illegible] के संप्रकीर्तितः ॥ एतस्य चाग्निहोत्रदर्शोहण
मासज्योतिष्टोमादावप्यधिकारः ॥ उभौ वर्णौ व [illegible] षेति लिंगात् ॥ अतएव बार्हद्विगाधिकरणेऽभीव
र्णो ब्रह्मसामेति सामान्यवचसो मूर्द्धावसिक्तादि [illegible] केऽप्रयोगविषयत्वं शाणककारेणोक्तं ॥ वैश्यपत्न्यां द्विज
संभूतोंबष्ठः स्यादनुलोमतः ॥ अन्येभ्यो वैश्यजाति [illegible] मेस्वधिकः स्मृतः ॥ षट्कर्मोक्तः पातिकर्मत्रयद
स्यार्थः ॥ नरवाऊअडा नांव विकिश्वात स्पडीविक ॥ [illegible] त्र ब्राह्मणाः ॥ अयमंबष्ठो गौड प्रसिद्धोंबष्ठा
थं ऊन्नः ॥ द्विजः शूद्रायनमारोप्य ब्राह्मणश्चकैवनं ॥ जनयेद्ग्राम्यधर्मेण तस्यां पारशवं सुतं ॥ महाशूद्र
इति ख्यातः शूद्रेभ्यः किंचिदुत्तमः ॥ स्वर्णकांस्यतस्य हस्तानां धोत्रं पवित्रकं ॥ श्रौ चंश्य द्रस्य धर्मेण ६

(6A)

वर्त्तनेतस्यचस्मृतं॥ अथनारोपणंविवाहः॥ एतस्यैवसंज्ञांतरंनिषादः॥ अस्यकर्मस्वधिकारः॥ यद्वियास्त्रः पंचजनामहोत्रे
त्रंजुषध्वमितिमंत्रलिंगात्॥ अदितिर्द्यौरित्यृचि [illegible] व्याख्यानेपंचजनपदस्यचत्वारोवर्णानिषादःपंचमइत्यौपमन्यव
इतियास्केननिषादस्यगणनात्॥ एवंपंचमस्य [illegible] व्यनियमोपिसंगच्छते॥ वैश्यापायांक्षत्रियाज्जातोम
ष्य हिष्यस्त्वनुलोमतः॥ अस्याधिकारनिरतश्चतु [illegible] विदः॥ व्रतबंधादिकास्तस्यक्रियास्युःसकलाद्विजाः॥
ज्योतिषंशाकुनंशास्त्रंस्वरशास्त्रंचजीविका [illegible] स्याधिकाराः॥ सुगंधवनितावस्त्रंगीतंताम्बूलभोजनं॥
आप्यस्यकुसुमंचैवभोगाष्टकमुदाहृतमितिभोगाष्टकं॥ वेदांगानि॥ चतुःषष्टिकलाताश्च॥ वेदांत्रागम
शास्त्राणिशिल्पकविताचेष्टाच्युतोयंत्रिकं [illegible] सपरचनाश्चित्रंपणोवेथकं॥ नानारत्नपुरादिके
रवपुरुषस्त्रीधातुभाषालिपिःप्रश्ननाटककेलिदंतितुरगप्रेक्षाचासास्तुडकं॥ आप्यस्यभोजनयुद्धमर्दनाविक्षरषा
उ बंधसेवेंगितंज्ञाभंगांतरांसभारथकातिःसौख्येषुभोगेषुधीः॥ प्राणंचाभिरिविषाग्निनारिषुरथारवदांगश्री

"Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(४)

र्षेषु यस्तु गोरामकृतिः पश्चाद्धि पंचमल्कारः भोगा चंद्रियइति ।। अधिकामाच्चायद्तत्पर्षः ।। शूद्रायां क्षत्रियादुग्रः क्रू
र कर्मा प्रजायते ।। शस्त्रास्त्राभ्यासकुशालः संग्रामकुशलो भवे ।। तया वृत्यासतीवक्षं शूद्रधर्मा च जायते ।।
अयं वरडस्त इति भाषाप्रसिद्धः ।। वैश्यात् शूद्रायां जातो वैतालिकाभिधः ।। वारुणोस्मा वपिभवेन्नर
नो वृषलधर्मतः ।। राज्ञां च ब्राह्मणानां च गुणवर्णनतत्परः ।। संगीतं कामशास्त्रं च जानीयात् तस्य विश्रुता ।। अ
यमेव करणः ।। नटवा इति भाषाप्रसिद्धः ।। ... त्यकेरविन्नोत्पन्नानां नानुलोमत्वं किंतु व्यासिवा
शेत्पन्नत्वेन कुंडगोलकान्यतरत्वमिति ।। ... मषट्कर्माणि ।। अनेनैव प्रकारेणोत्पन्नानां स्त्री
णामनुलोमजातानामिमान्येव षट्नामानि ... रे ।। यथा मूर्द्धावसिक्ता अंबष्ठा निषादी पारश
वा माहिष्या उग्रा करणीति ।। अथ प्रतिलोमषट्कर्माणि ।। विश्वंभरवास्तुशास्त्रे ब्राह्मण्यां क्षत्रि
यात्सूतः प्रतिलोम्येन जायते ।। क्षत्रियाणामसौ धर्मं कर्तुमर्हत्यतोषतः ।। किंचिद्ब्रह्मक्षत्रजातिभ्यो न्मूर ७

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

7A

न तातस्य विद्यते ॥ गजं वं धनमश्वानां वाहनं कर्म सारथेः ॥ वैश्यधर्मेषु सूतस्य नाधिकारः कथंचिद्भवेत् ॥ क्षत्रिया
णां धर्मयुद्धं प्रजापालनादिसूत्रिं । ननु वेदाध्ययनादिः प्रतिलोमाधर्मेन हीनादृतिस्मरणात् ॥ ब्राह्मण्यां जायते
वैश्याद्योसौ वैदेहिकाभिधः ॥ शुद्धांतरक्षणं कुर्याद् [illegible] मनुप्रसंहितः ॥ सामान्यवनितापोष्यतासां भादीवडी
विका ॥ तस्योक्तं शूद्रधर्माणां नाधिकारोस्ति [illegible] । पण्यांगनानां राज्ञी च कुर्यात्संगं तदिधूया ॥ रूपाजी
वास्तु तास्तेषां निश्चियः स्यात्तो विदः ॥ स एव [illegible] त्रेगानान्यः कांतो पितत्यतिः । चतुःषष्टिकलाः काम
शास्त्रं तदुपजीवनं ॥ ब्राह्मण्यां शूद्रवीर्येण जा[illegible]ण्डालसंज्ञकः ॥ सर्वेषामिव तत्तस्य रात्रिश्चैलं स्नान
मुच्यते ॥ श्ववसेन्नगराद्बाह्ये सर्वधर्म बहिष्कृतः ॥ [illegible] वध्यास्तेन ते वध्या विविधैर्यातनाशतैः । तेषां वस्त्रा
घलंकाराजीविका तस्य वस्तुता ॥ क्षत्रिया मागधं वैश्याज्जनयामास यै श्रुतं ॥ सबंदीजनरक्षको ब्रत
बंधादिवर्जितः ॥ शूद्रेभ्योभ्यधिकः किंचित्तस्य जीवनमुच्यते ॥ कथालंकारगद्यादिषट्भाषासु विशारदः

8

गघपधादिवित्राणि विरूढानि महीभुजां ॥ भाट इति भाषाप्रसिद्धः ॥ क्षत्रिणीशूद्रसंयोगात्क्षत्तारं जनयेत्सुतं ॥
निषाद इति विख्यातः सर्ववर्णबहिष्कृतः ॥ शूद्राचारविहीनश्च पापर्द्धिनिरतः सदा ॥ वागुरापाशपाणिश्च मृग
बंधनकोविदः ॥ अरण्यपशुजातीनामंतकश्च वने [illegible] को धान्वितो मांसवृत्त्यात्मयाजी वेसदैवहि ॥ घंटापा
पर्द्धिकं कुर्याच्छास्त्रो विस्मयकारिणीं ॥ द्विपाप[illegible]को श्वामभ्रवारिणामिह ॥ विक्रयं मधुनः कुर्याध
नमिच्छन्स्ववृत्तये ॥ पारधीति महाराष्ट्रभाषया [illegible]रति मध्यदेशे भाषया प्रसिद्धः ॥ वैश्यस्त्रीशूद्रसंयो
गादायोगवाचकसंज्ञकः ॥ स शूद्राद्धीयते धर्मे पाप[illegible]कर्मकृत् ॥ स कुर्यात्तु द्विमं भ्र मासूणे नास्येह जीवनं
प्रतिप्रतिलोमषट्ककर्माणि ॥ अनेनैव प्रकारेणोत्पन्ना[illegible]प्रतिलोमजानां स्त्रीणामिमान्येव नामानि कर्माणि च
यथा ॥ सूता वैदेही चांडाली मागधी क्षत्ता आयोगवी विश्वंभरवाल्लीलाशास्त्रे ॥ विप्रः संस्कारहीनश्च व्रा
त्यतामधिगच्छति ॥ ब्राह्मण्यां तस्य यः पुत्रो भूर्जकंटः स हि स्मृतः ॥ ब्राह्मण्यां भूर्जकंटात्तु सुतस्त्वावर्तको भवेत्

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

8A

ब्राह्मण्यावर्णिकाश्चांयः पुत्रः सकृद्धनकः ॥ ब्राह्मण्यां कदाने नसुतो सो पुष्पशेखरः ॥ भट्टकुर्कटादयः प्रोक्ताश्चत्वारः सर्वतः
क्रमात् ॥ तेषां कर्माणि वक्ष्येहं जीवनाय विशेषतः ॥ वर्णाः हरिहरौ तेषु गीत गाथा प्रबंधने ॥ चरिते देशभाषाभिर्गा
नं तज्ज्ञी विकासृता ॥ लोकाचारात्स्मृतास्ते श्च [illegible] धर्मो न हि कश्चित् ॥ एते च नानुलोमजा न प्रतिलोमजा
अपितु ब्राह्मणा ॥ एवम प्यपतित ब्राह्मणादि [illegible] ह्मणाचारजा इति संप्रदायः ॥ विप्रः स्त्री रूपसं
न्यासमारूढ पतितो भवेत् ॥ ब्राह्मण्यां कारये [illegible] स्यां जनयेत्सुतं ॥ स दोलकः कर्म चांडालैः स्पर्शात्यातकं म स्न
हत् ॥ वापी कूप तडागानां प्रपारामांच सर्वशः [illegible] जीविनार्थाय तस्य प्रोक्तं विशेषतः ॥ कोट्टरिद्दतिभा
षा प्रसिद्धः ॥ तथा शुद्धायां क्षत्रिणी सूतेवात्यक्ष [illegible] ना ॥ पुत्रः सजलछ सुतं [illegible] धर्मविधायकः
॥ सकुर्या द्राजपुत्रीश्च शस्त्रास्त्रकुशला न्नृपने ॥ तेभ्योक्त [illegible] धर्मम नुलोपयेत् ॥ क्षत्रिणी [illegible]
संयोगाज्जातो मल्ला लिघः परः ॥ कच्छयोस्सावर्णं सम्यकूबक्ल दर्पणागर्वितिष्ठा ॥ राहीं कोठकमुत्या द्यानि पु

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

९
ङ्गनधनार्जनं॥ कुर्यात्स्वर्णनिपुणः शूद्रधर्मान्न शेषतः॥ क्षत्रिणीमल्लसंयोगात्क्लिष्टी भवतिजायते॥ सहीनः शूद्रधर्मेभ्यो
जीविकास्यांगमर्दनं॥ नापितभेदो मर्दनीतिभाषाप्रसिद्धः॥ शिल्पी चः क्षात्रिणीगर्भजनजनयेन्नटसंज्ञकं॥ हीनोप्लो शूद्र
द्रधर्मेभ्यो नाटकानिसमभ्यसेत्॥ कोल्हाटिकः सएवोक्तो बहुरूपाणि विश्रुतः॥ अत्रापि शूद्रक्षत्रियत्वमेवनत्वनु
लोमजात्यादि॥ शूद्रकन्या समुत्पन्नो ब्राह्मणेन नसंस्कृतः॥ अपरो नापितः प्रोक्तः शूद्रधर्माधिकोपिसः॥ अत्रा
पि शूद्रत्वमतएवाधिकइति विशेषः॥ ॥इतिसं[illegible]जात्यांतरभेदाः॥ माहिष्यस्त्रीजा ब्राह्मणेन संगता
जनयेत्सुतं॥ आभीरपल्लमामा भीरमितितं विदुः॥ तेषां संघोवसे द्घोषे बकुराष्यजठाकुजे॥ अर्जितं
गोमाहिष्यादिपोषयेन्नटणवारिणा॥ दुग्धं दधिघृतं तक्रं विक्रीणीतेधनायच॥ शूद्रेभ्योन्यस्तताधर्मेतस्यस
र्वस्य विश्रुता॥ अत्र माहिष्यायां वैश्यस्त्रियां क्षत्रियतोजातोपि वैनानुलोमत्वात्तस्यां ब्राह्मणादुत्पन्नत्वेना
नि भीरोप्यनुलोमः॥ शूद्राक्षत्रियायोजातावैनोग्राभिधानिका॥ ब्राह्मणाज्जनयेत्पुत्रमावर्त्तं कुंभकारकं॥ ६

The Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai "Joint project of"

१८

स्त्र्यद्राद्भूयते धर्मेद्यष्टपेन्मन्मयोघणन्॥ अयमप्यनुलोमः॥ वैश्यपत्न्यां द्विजसंभूता कान्यांबष्ठाभिधानि
का॥ सा त्वंबष्ठा द्विजाच्छिष्टाज्जनयेत्तनयं रहः॥ स कंसार इति ख्यातः स गतं कालिकां घोरान्॥ कांस्यपात्रा
णि चित्राणि रचयेज्जीवनाय च॥ शूद्रधर्मेण सर्वत्र स्थितिरस्या विधीयते॥ द्विजाच्छिष्टा ब्राह्म
ण्याच्छिष्टस्त्र्यर्थ॥ अयं कासारोप्यनुलोमः॥ [illegible] द्रांसमायोगान्निषादी वा निगर्भवेत्॥ निषादी
द्विजतः संततनयान्मौष्टिकाभिधान्॥ ते [illegible] हकाष्ठां विक्रोषाद्भूतगामिनः॥ द्वाराजावाहका
स्युः कावडीवाहकामताः॥ विक्रयभ्येध्यना [illegible] पांथपानिकेन च॥ अयमनुलोमः॥ ब्राह्मण्यां वैश्य
जनिता वैदेहीति निगद्यते॥ सासंगता ब्राह्मण [illegible] घ [illegible] यं जनयेत्सुतं॥ स स्याच्छत्रधरो राज्ञां लोके व
हीति कथ्यते॥ समस्तेषु च वर्णेषु कुर्यात्पानीयविक्रियां॥ तस्यैवं जीविका प्रोक्ता शूद्रधर्मो विहितः क्व
चित्॥ वैदेह्याः प्रतिलोमत्वादयं प्रतिलोम इति केचित्॥ तस्याः प्रतिलोमत्वेपि ब्राह्मणाज्जन्यत्वादनु

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

कारो विख्यातः

(10) लोमइत्यपि॥ वैश्यस्त्री शूद्रसंयोगाज्जातायोगविकाभिधा॥ आयोगवी ब्राह्मणाभ्यां धिग्वणास्य समुद्भवः
सच्चर्मणाश्वपर्याणंय घाशोभं प्रकल्पयेत्॥ अभ्यानापाख्वरः सोपि कर्त्तुः चित्राल्लथा हीति॥ तद्ग्यांजीविका
तस्य विहिता लोकविश्रुता॥ अयंमोच्चीतिप्रसिद्ध॥ शूद्रा क्षत्रिययोः पारसवीसंज्ञाद्भुजायते॥ सा स्मृते क्षात्रि
यास्तुत्रं विघात्तंताम्रकुट्टिकं। संसर्गसिद्धकासो [illegible] रुत्तु विशेषतः॥ घटनं ताम्रपात्राणां तस्य पर्यायवर्त्त
लोहकारोविख्याता जीवनं॥ योमागधी क्षत्रिययोर्जातउच्यते कसंद्र [illegible] कर्मास्ये विश्रुतं॥ तेषांतु गुणसंयोगं राज्ञीशास्त्र विधा पिन-
यकः। अयमनुलोमः॥ वैश्यवीर्येण शूद्रायां जाता ना [illegible] स्मृता॥ करणा वैश्यसंयोगाज्जातो कसारसंदकः।
हीनः सशूद्रधर्मेभ्यः शाद्भूलंगाश्वपालयेत् [illegible] घः॥ माहिष्येण करण्यां तु रथकारः प्रजायते॥ नैवोप
नयनं तस्य शूद्रधर्मो हि हिः क्वचित्॥ वर्त्तनं शिल्प वृत्यात्र लोके शिल्पस्य शास्त्रविद्॥ अयमनुलोमः। एतस्यै
वरथाकाराधाने ऽधिकार इति कर्काचार्याः॥ मीमांसकास्तु॥ नायं रथकार आधाने ऽधिकारी किंतु

श्री१०

10A

सौधन्वना संभव इति मंत्रगासामानाधिकरण्येन सौधन्वनाख्य कं तु विशेषस्यैवाधिकारः स्याद्॥ माहिष्यवनि
तासुतं वै देहाद्यं प्रसूयते॥ स कायस्थ इति प्रोक्तस्तस्य कर्म विधीयते॥ लिपीनां देशजातानां लेखनं स समा
चरेत्॥ गणकत्वं विचित्रं च बाहुपारीविशेषतः॥ [illegible] तयोर्वचोनं [illegible] कायस्थस्य विशेषतः॥ अधमः शूद्र
जातिस्तु मं[illegible] वसंस्कारवानसौ॥ अग्निपातितोम[illegible] पं[illegible]कारः॥ आदिकर्म तथा नाम वपनं कर्णवेधनं॥ उद्वा
हश्चैव विहितः कायस्थे पंचसंस्क्रिया इति [illegible]काः॥ [illegible] पुराणे रेणुकामाहात्म्ये तु कायस्थास्त्रि
विधाः॥ चित्रगुप्ताश्चांद्रसेनीयाः संकरजाश्च॥ [illegible] गुप्तस्य सागरमंथनकाले कालिकाला शरीरोत्प
न्नस्य [illegible] च दाक्षायिण्या विचित्रगुप्तः सुतोऽजनि॥ [illegible] कन्यायां धर्मगुप्तो नाम पुत्रः सोऽपि गंधर्वकन्या
यां रुद्रगुप्तनामानं जनयामास॥ तस्य पुत्रचतुष्टयमासीत्॥ ते च माथुरगौडनागरनैगमा इति प्रसिद्धाः॥
जामदग्न्यकर्तृकक्षत्रियवधकाले चंद्रसेनस्य राज्ञो भार्याऽऽसीत् सगर्भा याऽऽदाल्भ्याश्रमं गता या गर्भ वध्यार्थमा

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com